

крытыка

крытыка

Пятро Васючэнка

...кожнаму паэту наканавана расыці
столькі, колькі Бог адмераў...

На скрыжаваньнях сусвету

Роздум пра паэтычную книгу Рыгора Барадуліна “Ксты”

Паэты як ніхто абдзеленныя мафусаілавым векам. Вакол паэтаў, якія заўчасна, у росквіце маладосьці, пайшли з жышыця (Максім Багдановіч, Алесь Гарун, Уладзімір Жылка, Анатоль Сербантовіч, Анатоль Сыс), ствараюцца прыгожыя міфы. Сучаснікі іранізуюць з паэтаў сталага веку, якія працягваюць пісаць вершы пра каханыне і маладосьць. Дзіва што пасталелыя паэты часцяком уцікаюць у прозу, драматургію, публіцыстыку, крытыку. Накладваюць табу на ўласную паэтычную творчасць, як гэта зрабілі ў свой час пасталелыя Адам Міцкевіч і Леанід Галубовіч.

Роздум паэта пра быцьцё і небыцьцё, нараджэнніе і съмерць асобныя крытыкі лічаць прыкметай паэтычнай старасці. Як быццам хвароба і съмерць не былі музамі дваццацігадовага Максіма Багдановіча.

Бо крытыкі зважаюць на ўзрост, а не на рост. А кожнаму паэту наканавана расыці столькі, колькі Бог адмераў.

Аўтарам зборніка “Ксты” ёсьць не стары Барадулін і не памаладзелы Барадулін, а *новы* Барадулін.

Геніяльны версіфікатар, майстра паэтычнае формы, ганчар-віртуоз, які з гліны слова мог вылепіць усё, што заўгодна, ён і сёння ня здрадзіў свайму майстэрству.

Узрост не адучыў паэта ад гульні рыфмамі-каменьчыкамі, што падскокваюць на паверхні паэтычнага акіяну:

Жыць –
Значыць Богу аддаваць даўгі
За ўвесь свой род, пакутамі даўгі.
(“Ахвярынкі”)

Каб памянулі й птушкі
Заадно
Высокіх продкаў
Звонку звонка зябнучы.
Зъмярканыя маразявае віно
Ня хоча выліваца ў
Прагнасьць зяп начы.
(“Вылучна беларускі”)

Амаль вясковец,
Местачковец цымяны,
Я ціха паўтараю долю бульбы,
Што не адкажа,
Хто яе ў хатуль бы
Хацеў бы ўзяць ці з голаду,
Ці з шаны.
(«Амаль»)

Паэтычнае мова “Кстоў” перасыпаная метафарамі і сімваламі, непаўторнымі барадулінскімі асацыяцыямі, алітэрацыямі, каламбурамі, а наватвораў тут нават паболела, калі парапоўваць з папярэднім творчасцю. І гэта пераважна дзеясловы, зараджаныя паэтычнай энергіяй: “абнізіцца”, “весыціцца”, “злагодзіцца”, “капыцецца”, “крывянецца”, “крыляцца”, «нудзьгавацца», “расецца”, “рунецца”, “укажанецца”, “хлудзецца”, “хмурыніцца”, “шчырэцца” і г.д., і г.д., памнажаючы працу будучых лексікографаў.

Дасканалая форма верша съведчыць, як кажуць спартоўцы, што паэт па-ранейшаму “ў форме”.

Новым стаўся паварот зъместу.

Калісці крытыка ўпікала паэта за “малазьмastoўнасць”. Не, ранейшы Барадулін быў і публіцыстам, і філосафам. Ён раздумваў пра існае і пра Бога.

Новае хаваеца ў семантыцы назывы “Ксты”.

Іншаземнаму вуху гэтае слова нават у самым дасканальным перакладзе скажа меней, чым беларусу. Бо “ксты” – і “крыжы”, і “ростані”, і пальцы, складзеныя для жагнання, і сімвал хросту. Трэба быць крывічом альбо добрым знаўцам геаграфіі, каб прыгадаць, што пад Полацкам прытулілася вёсачка Ксты.

Магчыма, “Ксты” перакладуцца як “скрыжаваныні”. Пункты сустрэч, сутыкненінё, судакрананынё, повязяў.

Наш Сусьвет, якім ён уяўляеца астррафізікам, мала сказаць бязълюдны. Ён халодны і пусты. Касьмічныя, неймаверна далёкія адлегласці паміж планетамі, зоркамі і галактыкамі запоўненыя самотнымі квантамі і рэдкім касьмічным пылом.

Чалавек пасъля свайго зъяўленення імкнуўся запоўніць гэтую панылую прастору думкай. Але гэтага не ставала, пакуль на дапамогу не прыйшло Слова.

Сапраўды было
Усясным Богам

Вечнае Слова.
Словам абнашчылася
Змрок невыпадкова
Нанова
Зацьвярдзеў падступным парогам
Тым
За якім
Сам сябе грэе сподзеву дым.
("Веиччае")

Увасобленая паэтам касмагонія пазначае ня толькі пачатак Сусьвету, але і да-
будоўваньне маствацкага съвету самога Рыгора Барадуліна.

Вялікім ёсьць той творца, які праз літаратурныя вобразы стварае ўласны Сусь-
вет, што жыве і рухаецца адмыслова, ужо між волі самога аўтара. Дэміурга-
васьць – аснова кожнага вялікага тварэння.

Аўтар “Кстоў” дабудоўвае раней створаны ім съвет да маштабаў вялікасці.
Вера сагравае гэты пераствораны Сусьвет, Слова памяншае касымічныя адлегласці,
якія няздатная абняць думку.

У фізічным Сусьвеце спатканьне дзвіюх ліній у бязъмернай прасторы амаль вык-
лючана.

Паэтычны хранатоп аўтара “Кстоў” скроў складаецца з такіх сустрэчаў. Яны
і ёсьць – ксты, скрыжаваныні.

Лінія паэтычнага лёсу Рыгора Барадуліна спаткалася з традыцыяй беларускай
духоўнай паэзіі. Яна доўжыцца аж ад часоў Кірылы Тураўскага, у якім, паводле
трапнага выказваньня Максіма Гарэцкага, “паэт змагаўся з аскетам”. Вынікам гэ-
тага ня марнага змаганьня сталіся казаныні, прыгчы, малітвы.

Сімёён Палацкі спрыяў спатканью духоўнага і душэўнага, карыснага і займаль-
нага.

Доўжылі гэту традыцыю і прафесіяналы, паэты-святары, кшталту Казім-
іра Свяяка, і “дылетанты”, але шчырыя вернікі кшталту Янкі Купалы, Мак-
сіма Багдановіча, Алеся Гаруна, якія не забываліся ў сваёй паэзіі аддаць Богу
Богава.

На тле ваяўнічага атэізму, якім запомнілася савецкая эпоха, адметным быў
Уладзімір Караткевіч, сучаснік і сябра Рыгора Барадуліна, чыя своеасаблівая вера
падпарадкоўвалася беларусацэнтрызму. “На Беларусі Бог жыве...” – съцвярджаў
Караткевіч съследам за калядоўнікамі, якія са съпевам “Хрыстос нарадзіўся на ва-
шым двары” абходзілі зямлю беларускую.

Барадулін сузірае Ерусалім, Мора Галілейскую, Іярдан, Сыяну Плачу і прыносіць
ім паэтычную ахвяру ў цыкле “Бэтлеемам стане сэрца...” Даў ў паэставым сэргы
зыліваюцца Іярдан і Вушачка, сustrакаюцца Палястына і Крыўя, а ў Гефсіманскім
садзе съпевоць сапяжанкі:

У Гефсіманскім паквець адшумела...
А ў садзе
Недзе каля Ціханята
Антонаўкі ды сапяжанкі съмела
У кулачках тримаюць
Страх зярнат...
("У Гефсіманскім садзе")

Беларусь, Крыўя, Вушаччына... Яны неад'емнай часткаю і цэнтрам створанага
аўтарам планетарнага хранатопу. Тэкст “Дванаццаці біблейскіх баладаў” лапідар-
ны, ёмісты, суровы і хрестаматыйны, як быццам паэт высякаў яго на тым самым камені,
які скарыстоўваў Майсей для сваіх скрыжалаў. А поруч з імі – больш разыня-
воленая паэтычныя тэксты беларускіх (крыўскіх) баладаў.

Хрыстос блукае па краінах і землях, наведвае Беларусь, дорыць, карае і да-

руе. Гневаецца, пабачыўшы, як неразумная кабета абраўіла хлеб, і зынішчае ўвесь ураджай.

І голас прарэзаўся з нематы,
І сілу ўзгадала бясьсільле.
З наўкоўля ўсяго сабакі й каты
Завылі ды загаласілі.

Абабегчы кожны ўзгорак і лог
Рэху хапіла хвілінаў.
І зылітаваўся над жывашнімі Бог,
І колас апошні пакінуў.

Ня зважыць той колас бясконцасць сама –
Ня стане зорных бязъменаў.
На сцябліне, дзе былі каласы, нездарма
Засталося дванаццаць каленай.

Ці сьпіць цішыня,
Ці прачненца гром,
Ня мусім забыцца ніколі,
Што мы на гэтым съвеце жывём
На сабачай
І на кацінай долі.
(“Доля”)

У біблейскі съвет залятае наша каня з яе адвечнай смагаю (“Над Галілейскім морам”). Поруч з усходнімі расыліннымі архетыпамі мірна сусінуоць беларускія лён, бульба і... асот.

Як трывучы асот,
Я ў зямлю сваю так урос
І калюча, й балюча,
Каб ня дацца вырваць прыблудам...
(“Як асот...”)

Створаны Дэміургам съвет лягчэй спасцігнуць праз артэфакты сялянскае працы, як гэта рабіў яшчэ Янка Купала ў паэме “Яна і я”. Зямное і касьмічнае быцьці яднае вобраз зорных кроснаў, Млечнага, Птушынага і Плечнага шляху, што лу-чыць неба і зямлю.

Зрэбны, шараковы, ільняны,
Тчэцца лёс людскі
На зорных кроснах.
Чаўнакі,
Як мройныя чаўны,
Мчацца рэкамі настроем розных.
(“Тчэцца”)

Лірычны герой прымае ад Дэміурга сваю прыладу – ганчарнае кола, на якім Ён перад тым ляпіў гліняных людзей, нібыта пераробліваючы недасканалае чалавечтва:

З гліны жывучай
Нябесны Ганчар
Рупна ляпіў чалавечкаў.
Съмела сырых
Пасылаў іх у сквар
Загартавацца спрадвечна.
(“З гліны”)

Аблокі над матчынай хатай, ціхая Вушача, агонь у печы і валуны паабапал тутэйшых дарог, якія не даюць заблукаць на ростанях съвету, створанага Барадуліным, нагадваюць пра першаэлементы быцьця, яго адвечныя паветра, ваду, агонь і зямлю. Лучацца міфалогія і вера, стыхіі і дух, зямное і планетарнае. Перавага – за існымі духоўнымі. Над рэчамі ўзвышаецца Слова.

Відавочна, з якой цяжкасцю даецца лірычнаму герою дыялог з Найвышнім. Сумоёе з Богам – адмысловая праблема беларусаў, якія, маючы пляяду перакладчыкаў, тэолагаў і біблістаў ад часоў Скарыны, не маюць поўнага кананізаванага тэкста “Бібліі”. Можа ётаму паэт перастварае Святое Пісьмо, творыцца уласную мастацкую інтэрпрэтацыю біблейскіх сюжэтаў.

У сумоўі з Найвышнім паўстаюць “гарэцкія” (“Што яно і адкуль яно?”) пытаныні:

Што вячней, ці неба, ці зямля?
Не адкажа дзень, ці цень чмяля.
Думай, покуль можна, бо пасъля
Зможа ўсіх съцюдзёна зямля.
(“Што?”)

Пафаснасць аўтарскага шчыраванья (“Слава!”, “Малю”, “Кленчу”) прымушае згадаць рытарычныя і палкія звароты да Бога ў “Споведзі” Аўгустына Блажэннага.

Заступніцай у стасунках лірычнага героя з Богам – Мама (цыкл “З застрэшша мамінае хаты”). Як Маргарыта для Фаўста, Беатрычэ для Данте. Вобраз Мамы тчэцца на скрыжаваныні побытавага і сакральнага, як набліжэн্�не да Вечна-Жаночага.

Сумоёе з Богам адбываецца ў лірычнага героя ў прысутнасці іншых асобаў, адны з якіх знаходзяцца па-за зямным жыцьцём, іншыя ж – у ім. Вершы, прысьвечаныя Папу Рымскаму Яну Паўлу II, Васілю Быкову, Уладзіміру Каараткевічу, Генадзю Равінскаму, Генадзю Бураўкіну, Арнольду Макміліну, Але Сакалоўскай, Анатолю Сысу, Алесю Камоцкаму ды іншым, далёкія ад жанру альбомных, бо канцэптуальна дапаўняюць мастацкі съвет книгі, дзе перасякаюцца лініі лёсав, думак, асобаў. Перасячэнніе жыцьцёвых лініяў падаравала паэту складальнікаў ягоных “Кстоў” – ксяндза Уладыслава Завальнюка і Алу Сакалоўскую. Золата паэтавага слова адмыта іх намаганьнямі ад пяску. Структура книгі падказаная паэтычнымі формуламі паэта, у час пачутымі і вылучанымі з тэкставай прасторы.

“Ксты” – перасячэнніе мноства лініяў створанага Богам Сусъвету, кожная з якіх абарочваецца струной. Гучыць, як шматструнны “Псалтыр”. Што пачуе іншаземец у вершах книгі, намінаванай на Нобелеўскую прэмію, лёс якой — быць перакладзены на розныя мовы съвету?

Першыя крокі да гэтай акцыі былі ўжо зроблены самім аўтарам “Кстоў”. Нястомны інтэрпрэтатар, ён прымусіў гучаць па-беларуску мноства паэтычных, празайчных, драматургічных тэкстаў, пераклаўшы іх з моваў больш чым 40 народаў съвету. Сам быў перакладзены на 35 моваў.

Лёс і Той, Хто апякуеца доляй паэтаў, парупіліся, каб намаганьні майстра, ягоны талент, не закапаны ў зямлю, абрнуліся прыбыткам. Зборнік “Ксты” праз паўгода пасъля яго зьяўленьня быў выдадзены ў версіі, зразумелай для большай часткі насельніцтва планеты. “КСТЫ/KSTY” – гэтае новае шыкоўнае выданье, надрукаванае па-беларуску і па-ангельску, нарадзілася напачатку 2006 году як калядны цуд, як volume на восемсот з лішкам старонак, як кніга-люстэрка ў вокладцы нябеснага колеру.

Люстэрка гэтага тэкstu адбіла новы феномен у быцьці беларускага літаратур-

нага перакладу. Дагэтуль існаваў пастулат: на іншую мову могуць перакладаць толькі яе носьбіты. Чаму? Што важней: мова перакладу або арыгіналу? Англійская мова даўно перастала быць замежнай для вялікай часткі зямнога насельніцтва. Яна разбрывае па кантынентах у выглядзе дыялектаў. Вузкае кола выкладчыкаў дбае пра яе криштальную чысьціню. У тым ліку і беларуская прафесура, якая спрабуе навучыць студэнтаў сапраўднай літаратурнай англійскай мове, а не яе сурагатам, піджын-варыянтам і дыялектам. Съведчу, што беларускія студэнты – паслухманныя і здольныя. Дык хто ёсьць носьбітам праўдзівой англійскай мовы?

Над зборнікам “Ксты” шчыравалі мэтры перакладу і іх таленавітая вучні, носьбіты абедзвюю моваў. Эксыперымент даў плён. Эксыперты з ЗША і Велікабрытаніі, што рэдагавалі тэкст, былі ў прыемным шоку. Iх уразіла і якасць паэзіі беларускага майстра, што ня здрадзіў традыцыі класічнага верша, і высокая якасць перакладу. Стэрэатып парушаны. Без сумніву, на Беларусі паўстае новая школа перакладу, якая будзе, згодна з праектам М.Багдановіча, вяртаць беларускую літаратуру ў агульнаеўрапейскае ўлоньне.

Пры перакладзе, магчыма, згубіліся некаторыя тропы і моўныя аздобы. Тое, што захаваецца, мяркую, зьдзівіць паэтычную Еўропу, якая забылася на тое, чым ёсьць рыфма і метр. Нават калі і пабляклі пры перакладзе тэксту яго моўныя дэкарацыі, дык больш выразна акрэсліўся плён паэтавай думкі і веры. Ён, гэты плён, увабраў у сябе і беларускі боль, і рэлігійны досьвед, але, што важна для далейшага лёсу кнігі, ён шырэйшы за нацыянальныя або канфесійныя межы.

“Паміж съятлом і тлом”, — так съціпла вызначае сваё месца ў Сусьвеце лірычны герой, які пераходзіць з дваццатага ў дваццаць першага стагоддзе, рухаецца ў кірунку съятла і кліча за сабой цывілізацыю. Былое стагоддзе было занадта жорсткім і крывавым, а яго мастацтва нагадвала кветкі, што прабіваюцца скрэзом асфальт, друз і аскепкі побыту і красуюць на съметніку. Стагоддзе, што пачалося, мусіць быць эрай ачышчэння. Сэнс і папярэджаньне, якія хаваюцца ў вершы “Парушынка”, будзе зразумелы, мяркую, у перакладзе на кожную мову, хто б ні чытаў гэты верш, ці то хрысьціянін, ці не, вернік або нявернік:

Зямля –
Парушынка ў Гасподнім воку.
I колькі трывацьме Госпад яе,
Ня дадзена ведаць ані прароку,
Ні вячніне,
Якой трываньня стае.
А мы парушынку варушым, нявечым,
Каб Збаўцу яшчэ непаменей было,
Каб пра сябе нагадаць хоць нечым,
Перш чым глыне нас немае тло.

I з недасяжнага нам далёку
Нябачнасць бачыць,
Як час бяжыць...
Як парушынка ў балючым Воку
Дрыжыць...

